

УДК 398.831

**THE USE OF CHILDREN'S FOLKLORE AND FOLKLORE FOR
CHILDREN IN THE FORMATION OF THE LINGUISTIC AND CULTURAL
COMPETENCE OF FOREIGN STUDENTS DURING
THE STUDY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE**

**ВИКОРИСТАННЯ ДИТЯЧОГО ФОЛЬКЛОРУ ТА ФОЛЬКЛОРУ ДЛЯ ДІТЕЙ У
ФОРМУВАННІ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ІНОЗЕМНИХ
СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Kolomytseva M.O./ Коломицева М.О.

s. philol.s., as.prof. / к.філол.н., асист.

ORCID: 0000-0002-6268-3105

Marchun O.V./ Марчун О.В.

s. philol.s., as.prof. / к.філол.н., доц.

ORCID: 0000-0002-7272-7773

Taras Shevchenko National University of Kyiv,

Kyiv, Volodymyrska, 60, 01033

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Київ, Володимирська, 60, 01033

Анотація. У статті проаналізовано ефективність використання дитячого фольклору та фольклору для дітей у формуванні лінгвокультурної компетентності іноземних студентів під час вивчення української мови. Звернено увагу на такі жанри, як колискова пісня, забавлянка, скоромовка, загадка, лічилка та страшилка. Встановлено, що формування лінгвокультурологічної компетенції на матеріалі українського дитячого фольклору – процес непростий, але необхідний, оскільки з фольклорною спадщиною іноземний студент не лише вивчає українську мову, а й пізнає культуру, історію і традиції українського народу, що викликає ще більший інтерес до подальшого навчання.

Ключові слова: фольклор, дитячий фольклор, фольклор для дітей, фольклорні жанри, українська мова як іноземна, лінгвокультурна компетентність, колискова пісня, забавлянка, скоромовка, загадка, лічилка, страшилка.

Вступ. Інтерес до української мови у світі з кожним роком посилюється. Мабуть, такий сплеск популярності пояснюється повномасштабною війною та висвітленням подій у всіх світових ЗМІ. Протягом року Україна з'являється на перших сторінках світових ЗМІ. Багато хто, які раніше не знали про нашу Україну, зацікавилися її культурою, мистецтвом та традиціями. Зокрема, багато іноземців почали вивчати українську, щоб висловити солідарність з народом, який гідно бореться за свободу та демократичні цінності.

У результаті, методика викладання української мови як іноземної стала одним із нових і пріоритетних напрямів української лінгводидактичної науки. З'являються нові методи і прийоми у вивченні української мови як іноземної, які максимально допомагають іноземцям вивчити українську мову.

Вивчення іноземної мови – це не лише освоєння лексики, граматики і фонетики, а й знайомство з культурою, культурними кодами, трансльованими нею. У мові знаходять свій відбиток традиції, звичаї, особливості менталітету, ціннісні установки, світогляд, релігія народу, тому вивчення української як іноземної – це безперервний процес розуміння культурних особливостей України.

Фольклор відіграє особливу роль у трансляції культурних кодів, оскільки в ньому, як відомо, відображені характерні для української культури реалії, уявлення про добро і зло, про моральність, кохання, дружбу, ставлення до старших, до праці і т. д. Саме усна народна творчість стає провідником на нелегкому шляху розуміння особливостей комунікації в україномовному середовищі, встановлених тут правил і традицій. Іноземні студенти з великим захопленням приступають до вивчення української історії, культури, мистецтва, а звичаї та традиції українського народу викликають у них невідомий інтерес.

Будь-який жанр фольклору безпосередньо пов'язаний з українською культурою і відтворює її. У цій статті проаналізуємо використання саме дитячого фольклору та фольклору для дітей на уроках української мови як іноземної, а саме: колискових пісень, забавлянок, скоромовок, загадок, лічилок та страшилок [2].

Основний текст. Культуру дитинства розглядають у різних аспектах, оскільки значущість дитячих переживань для становлення особистості людини важко переоцінити. Етнічні й культурні аспекти мають суттєве значення, адже перетинаються з багатьма соціальними і психологічними питаннями та становлять практичну цінність для багатьох наукових дисциплін.

Український дитячий фольклор – яскрава ділянка народної творчості: особливості дитячого мислення й емоційна природа дитини породжують відмінне від дорослих сприйняття художнього образу. Цим зумовлені визначальні риси дитячого фольклору – своєрідність відображення в ньому реального життя, органічне сплетення елементів реальності й фантастики, потяг до гри словом, його змістом, звучанням, до таємничості та загадковості [2].

Складність визначення категорії «дитячий фольклор» часто призводить до того, що дослідники не подають його дефініції, обмежуючись окресленням кола проблем або типології текстів за різними ознаками. Так, С. Росовецький, зауважуючи, що «дитячий фольклор звучить для дітей», одразу подає кваліфікацію текстів: «Його тексти чітко поділяються на три групи:

- твори, що їх виконують дорослі (головним чином, жінки) для дітей;
- твори дорослих, які виконують самі діти;
- твори, що їх діти виконують самі, без утручання дорослих» [3].

Один з найулюбленіших жанрів фольклору для дітей, знайома усім з дитинства, – це колискова пісня. Генеза колискової пісні безпосередньо пов'язана з міфопоетичними уявленнями давніх слов'ян (і глибше – індоєвропейців). Це яскраво відслідковується на функціональному рівні тексту колискових та їх генетичній спорідненості із замовляннями.

Коліскові пісні мають універсальні історії, ми знаходимо багато спільного в них: невеликі розміри, проста мова, позитивні образи, зазвичай є магичні істоти, сприяють заспокоєнню немовляти, вчать добру, терпінню та здатності цінувати поради старших.

Ознайомившись з українськими колисковими, іноземні студенти занурюються в новий мовний простір для них і приєднуються до концептуальної картини світу: важливо для розуміння української культури

концепція «доля», «сон», «добро», «зло». Читання колісанки іноземними студентами неможливо без мовного-культурного аналізу мовних одиниць: імена персонажів (*котик, гулі, перепілонька, шпак, собака, теляточка, волики, коні, бабай, Сон, Дрімота*), зменшувальні та пестливі форми слів (*хатка тепленька, дитина маленька, веселенька, здоровенька, бабай сіренький*), епітети (*квіточки зросливії, сонливії, щасливії, баривоночок хрещатий, добрий розум, запашний василечок*), заклики (*Ей сину, мій сину/ Ой люлю, малий Івасеньку*), порівняння (*як квіт червоніло, очка – як тернина*) тощо. Переклад такого роду лексичних одиниць стає складним завданням, оскільки досить важко знайти бажаний еквівалент і не втратити національний дух [2].

Ще одним яскравим жанром фольклору для дітей є забавлянки. Традиційні народні забавлянки є практично виваженим засобом передавання наступним поколінням первинних норм культури українського народу, створеної за всю його багатовікову історію. Це подекуди твори невеликого розміру, зручні для оперативного використання дитиною у відповідних їхньому функціональному призначенню обставинах. Вони якнайбільше відповідають психологічним можливостям дитини. Динамічні за змістом невеликі твори діти швидко запам'ятовують і тому активно застосовують у години дозвілля. Вони достатньо поширені в дитячому середовищі й донині [2].

Тематика забавлянок охоплює майже всі процеси повсякденного буття дитини: харчування, купання, одягання, перші самостійні кроки, найпростіші розваги й фізичні вправи. Вони сприяють розширенню світогляду дитини і вивченню нових понять. Для іноземних студентів знайомство із забавлянками – це перш за все засвоєння нового лексичного матеріалу, адже в забавлянках використовують прості та зрозумілі слова, які використовуються в повсякденному житті дитини. Відповідно до лексичної теми, яку проходять іноземні студенти можна використовувати відповідну лексико-семантичну групу забавлянок. О. Грайворонська вирізняє чотири лексико-семантичні групи забавлянок [1]:

1. Назви органів та частин тіла людей і тварин:

Летіла пчола коло чола – бумц!

Летіла оса коло носа – бумц!

Летіла мушка коло ушка – бумц!

Летів жук – в оцьо – бух!

2. Назви рослин, тварин, риб, птахів, комах:

Гойда, гойда, гойдаша,

І кобила, і лоша,

І семеро поросят,

І восьмеро овежат...

Тосі, тосі,

А свині в горосі...

Телята в капусті...

Аби були тлусті.

3. Назви предметів довколишнього побуту, переважно пов'язаних із господарською діяльністю людини:

*Куй, куй, чобіток,
Подай, бабо, молоток.
Тому дала в мисочку,
Тому в горщичок,
Тому в черепочок...*

4. Власні назви казкових персонажів:

*Був собі чоловік Тяжка,
На нім була сермяжка.
Був дід Монька,
Тримав сі злегонька.*

Ще одна група текстів дитячого фольклору – твори, що їх діти виконують самі, без утручання дорослих. Скоромовки, загадки, страшилки і т. д. яскраво відтворюють народну мудрість, зберігають уявлення народу про себе.

Скоромовка – невеликий твір, що часто складається з однієї фрази, побудований на поєднанні (повторенні) слів і звуків. Для вимови ускладнених. Зазвичай має форму ритмізованої прози, іноді римованої. Побуває головним чином у дитячій аудиторії. Розважальність скоромовки сприяє реалізації практичних функцій розвитку мовних органів людини [2].

У практиці викладання української як іноземної широко використовуються спеціальні фонетичні ігри та вправи, які дозволяють ввести студентів у світ української мови, сприяють виробленню та закріпленню вимовних навичок. Ще одним засобом, що сприяє постановці та орфоепічній корекції звуків, є використання скоромовок під час вивчення української мови в іноземній аудиторії.

Для корекції фонетичних труднощів обрано ряд скоромовок, що відповідає принципу від простого до складного. Як правило, та сама синтаксична одиниця може використовуватися при роботі над декількома орфоепічними проблемами:

- ❖ редуція голосних (*кіт котив котка по току, коток попав на лапу котуку*);
- ❖ твердість-м'якість приголосних (*у чотирьох черепашок четверо черепашенят, черепашиці з черепашенятами, важко змагатися із жабенятами*).
- ❖ дзвінкість-глухість (*свинка плащика купила, з нього гудзика згубила, свинка твалту наробила, поки гудзика змінила*).
- ❖ сонорні звуки (*на возі коза, під возом лоза/ обережний хитрий лис до нори вечерю ніс*).
- ❖ лабіальні та лабіодентальні (*усі бобри для своїх бобрят добрі / водовіз віз воду з-під водопроводу*).
- ❖ шиплячі та свистячі (*хоче залізти в шафу кішка, шарудить у шафі мишка/ дзижчить над житом жвавий жук, бо жовтий він вдягнув кожух*).
- ❖ асиміляція (*став на горіх — упав на поріг*).

На заняттях української мови як іноземної рекомендується певний алгоритм роботи зі скоромовкою. Спочатку викладач вимовляє скоромовку сам, демонструючи, за допомогою зорової наочності нові лексичні одиниці. Другий

етап – повільне читання скоромовки студентами, із чіткою артикуляцією кожного звуку. Третій етап – дуже гучна декламація: студенти мають прокричати скоромовку так, ніби викладач слабо чує. Потім пропонується кілька разів практично беззвучно прошепотіти один одному фразу, не забуваючи про артикуляційну чіткість. Наступний етап – «сценічні маски», на якому пропонується прочитати скоромовку так, як читає улюблений артист: «з інтонаціями здивування, гніву, смутку». Після всього вищезазначеного, фахівці рекомендують прочитати скоромовку у русі: пострибати, побоксувати, потанцювати. Вдома іноземним слухачам пропонується вивчити скоромовку напам'ять. Можна також дати завдання – скласти з нових лексичних одиниць уроку власну скоромовку, щоб провести наступному занятті конкурс [2].

Наступним жанром дитячого фольклору, який яскраво та цікаво використовується на уроках української мови як іноземної є загадка. Унікальність загадки як художньої структури полягає в тому, що її текстова природа має два плани вираження: перший – експліцитний – власне загадуваний текст, другий – імпліцитний, що становить відгадку і у своїй денотативній основі може бути представлений певним об'єктом (суб'єктом), певною ознаковістю, статичною, процесуальною [2].

Розглянемо приклади українських загадок, які можна використовувати на заняттях української мови як іноземної: *З премудрої птиці печені не спечеш, А з премудрого цвіту вінка не сплетеш* (бджола, житній цвіт); *Впаде з неба – не розіб'ється, Впаде в воду – розливеться* (сніг); *Хохотень, як локотень, Хохотиця, як дойниця* (капуста); *Іде в поле – додому се диве, Іде додому – в поле се диве* (коса); *Серед моря-моря стоїть червона комора* (сонце); *Сюди ник, туди ник, Під лавою медяник* (брус); *Прийшов мох до моха: «Помохаймось троха!»* (щітки); *Трах-тарарах, город на горах* (млин). *Мур мурований, цеп цепований, посередині пан похований* (губи, зуби, язик); *Мур мурований, склеп склепований, А в тім склепу живий похований* (слимак); *Мур мурований, склеп склепований, Ще не вмер, а вже похований* (бджоли і вулик); *Цеп цепований, мурмурований, а посередині дядько сидить* (горщик у печі) [2].

Відгадування загадок – це гра, а у грі, як відомо, всі рівні. Тому всі студенти невимушено виявляють мовну самостійність. У результаті на заняттях виникає спонтанне спілкування, коли навчальна ситуація перетворюється на природну. У цьому знімається психологічний бар'єр страху перед мовною помилкою. Тому, вирішуючи таку комунікативну задачу як відгадування загадок, заохочується спільна робота студентів (наприклад, розбивка студентів на команди). Робота у групах (командах) є основною складовою комфортного психологічного клімату заняття. Для розвитку комунікативних навичок можна використовувати такі види ігор-загадок:

- студенти поділяються на 2-4 групи. Ведучому (одному із студентів) дається картинка із зображенням предмета. Щоб відгадати, що зображено на малюнку, кожен член групи по черзі повинен поставити щонайменше 3 питання, відповідями на які будуть або «так», або «ні». Виграє та група, яка швидше відгадає, що зображено на картинці.

- викладач дає коротку інформацію про предмет, зображений на закритій картинці. Потім він просить студентів ставити питання, щоб дізнатися більше інформації про загаданий предмет.

- студенти поділяються на невеликі групи (4-5 осіб). Кожна група отримує аркуш зі списком предметів (явлень), яких вона має придумати загадки. По черзі кожен гурт озвучує по одній своїй загадці всім іншим групам. Виграє та група, яка більше за інших відгадала загадок.

- студенти також поділяються на невеликі групи. Кожна група отримує аркуш із уже написаними загадками. По черзі кожен гурт озвучує за однією своєю загадкою всім іншим групам. Але на відміну від попереднього варіанта завдання групи не озвучують відповіді, а пишуть свої передбачувані відповіді на дошці. Після того, як усі загадки озвучені, починається перевірка написаних на дошці варіантів відповідей. Замість того щоб сказати, які з написаних варіантів є правильними або неправильні відповіді, всі групи повинні проголосувати за той варіант відповіді, який їм здається вірним, аргументуючи свою відповідь. Виграє та група, яка мала більше збігів із правильними відповідями [4].

Таким чином, використання загадок на заняттях спрямоване на оволодіння рецептивними видами мовної діяльності (аудіювання, усний переклад), та продуктивними видами мовної діяльності (говоріння, читання, усний переклад).

Використання загадок у викладанні іноземних мов є ефективним методом комунікативного навчання. Загадки як форма ігрової ситуації роблять процес навчання української мови захоплюючим, підвищують навчальну мотивацію, сприяють розвитку навичок мислення українською мовою та націлені на покращення комунікативної компетенції [2].

Для якісного засвоєння числівників іноземною аудиторією можна використовувати лічилки. Лічилки – жанр народного фольклору, який виник дуже давно. Нині лічилки, як правило, розглядаються в межах дитячого фольклору. Зараз доволі складно визначити, які лічилки є первинними, а які з'явилися зовсім недавно: цей жанр анітрохи не застарів і не втратив свою актуальність. Лічилки, як і раніше, допомагають дітям розподіляти ролі у грі таким чином, щоб усім було весело і нікому не образливо. Наведемо приклади лічилок, які можуть бути використанні під час вивчення української мови як іноземної:

- *Сів метелик на травичку,
і сказав якусь дурничку.
раз, два, три –
це, напевно, будеш ти!*
- *Раз, два, три, чотири, п'ять,
Бігло п'ятеро хлоп'ят
А ще братики у них
Ми полічимо усіх.
Шість, сім, вісім, дев'ять, десять!
Рівно десятеро їх!
А полічимо твоїх?*

Дитячий фольклор – явище, яке постійно оновлюється, поряд із найдавнішими жанрами в ньому існують порівняно нові форми. Як правило, це жанри дитячого міського фольклору, наприклад, страшилки [2].

Страшилки – це невеликі історії з напруженим сюжетом і страшаючим фіналом. Як правило, для страшилок характерні стійкі мотиви: «чорна рука», «кривава пляма», «зелені очі», «труна на коліщатах» тощо. Таке оповідання складається з декількох речень, із напруженим сюжетом, а у фінальній фразі – кульмінація. Розповідаються страшилки, як правило, у великих компаніях, у темряві зі страхітливим шепотом. Страшилок бояться лише до певного віку. Наведемо приклад української страшилки, яка побутує серед українських дітей:

Жили-були собі чоловік і жінка, і все в них було добре, поки не з'явилася перед хатою в них велика яма, де проживало чудовисько з величезними очима, як у сови. І забрало те страховисько їх і побігло у печеру до брата. Віддало воно йому чоловіка, а собі забрало жінку. Хотів він на ній одружитися, та жінка не хотіла. І тоді чудовисько сказало: «Або ти одружишися зі мною, або я тебе викину у річку, або з'їм!».

Злякалася жінка, поки чудовисько спало, втекла вона в печеру до брата його, щоб знайти чоловіка. Погналося за нею і страховисько з очима, як у сови. Прибігло до брата і питає, чи не прибігала жінка. А брат йому відповідає: «Так я ж уже всіх з'їв!». І побачило чудовисько кістки, які перетворювалися на страшні скелети [2].

Через те, що страшилки є невеликим за обсягом прозовим текстом їх можна використовувати в іноземній аудиторії для таких завдань:

- читання тексту страшилки;
- співвіднесення тексту з питаннями плану;
- формування навичок артикуляції;
- діалог-розпитування щодо змісту страшилки;
- написання власної страшилки на прикладі проаналізованої;
- виконання лексичних та граматичних завдань, наприклад: підібрати антоніми та синоніми до прикметників використаних у тексті страшилки, виявити епітети, складні оповідальні сентенції, порівняння, пряму мову і т.д.

Тут необхідно згадати про деякі труднощі і, звичайно, про позитивні моменти у цьому виді роботи. Працюючи з фольклорними текстами в іноземній аудиторії викладач стикається з низкою труднощів, серед яких «нечутливість» іноземця до стилю народного тексту, нерозуміння образів та її задуму.

Певною мірою подолати ці труднощі допомагають ілюстрації, що виступають як різновид інтерпретації художнього твору. Ілюстрація відбиває деякі основні моменти сюжету твору, дозволяє глибше поринути у задум фольклорного твору, побачити образи згадувані у дитячому фольклорі та фольклорі для дітей. Залучення ілюстрацій допомагає зробити роботу на заняттях з української мови більш різноманітною та емоційною.

Знайомство з деякими сторонами життя і побуту українського народу та порівняння їх з національними звичаями та традиціями студентів конкретної національної групи дозволяє швидше засвоїти українську мову та ознайомитися

з культурою українського народу. Поряд із відображенням особливостей національного характеру в усній народній творчості різних етнічних спільнот можна виявити багато спільного, адже основні цінності представників всіх народів тотожні.

Висновки.

У ХХІ ст. дитинство поступово стає об'єктом вивчення комплексу гуманітарних і суспільних наук. Деякі з них сформуvalи свої наукові концепції дитинства, в інших такі дослідження епізодичні. Однак нині ми з повним правом можемо констатувати, що інтерес наукових кіл до проблеми дитинства не випадковий, він зумовлений підвищенням уваги до дитинства та дітей у світовій спільноті. Студенти – це люди, які ще вчора були дітьми, тому для них особливо цікаво вивчати українську мову з такими близькими текстами родом із дитинства, хоча формування лінгвокультурологічної компетенції на матеріалі українського дитячого фольклору – процес непростий, але необхідний, оскільки з фольклорною спадщиною іноземний студент зустрічається досить часто: фольклорні елементи можна почути в художніх фільмах, побачити у творах класиків, та й у повсякденному житті українці часто використовують твори усної народної творчості та фольклорні образи, наприклад, у рекламі, в якості ергонімів, в назвах продуктів і т.д.

Використання фольклорної спадщини дозволяє збагачувати словниковий запас студентів, освоювати нюанси чужої граматики. Важливою є роль вивчення усної народної творчості і для розвитку комунікативної компетенції, оскільки вивчення основних фольклорних жанрів дає можливість студенту переосмислити інформацію про систему цінностей, що існують у свідомості носіїв лінгвокультури, що вивчається. При цьому в усній народній творчості різних етнічних угруповань можна виявити багато спільного. І це дозволяє відчувати точки дотику своєї та чужої культур, які існують завдяки наявності загальнолюдських цінностей, надає іноземцю відчуття комунікативної рівності та додає впевненості у спілкуванні.

Таким чином, використання дитячого фольклору та фольклору для дітей на уроках української мови як іноземної дозволяє значно підвищити рівень лінгвокультурологічної та загальнокультурної компетенції іноземних студентів та полегшує процес проходження акультурації.

Література:

1. Грайворонська О. В. Мова дитячого фольклору. Структурний та прагматичний аспекти (Віршовані жанри): автореф. дис.канд. філол. наук. Харків, 2000. 16 с.
2. Марчун О.В. Жанрова параметризація дитячого фольклору: навч. посіб., упорядник фольклорних текстів М. О. Коломицева. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2019. 250 с.
3. Росовецький С. К. Український фольклор у теоретичном у висвітленні: посіб. для ун-тів: у 2-х ч. Ч. 2: Жанри. Київ: Вид-во Укр. фітосоціолог. центру, 2007. С. 207.

4. Яремчук С. М. Вивчення українського фольклору на заняттях з української мови як іноземної. Електронний ресурс: <https://int-konf.org/uk/2013/suchasna-nauka-v-merezhi-internet-25-27-02-2013-r/82-yaremchuk-s-m-vivchennya-ukrajinskogo-folkloru-na-zanyattyakh-z-ukrajinskoji-movi-yak-inozemnoji>

Abstract. *The article analyzes the effectiveness of using children's folklore and folklore for children in the formation of linguistic and cultural competence of foreign students while studying the Ukrainian language. Attention is drawn to such genres as lullaby, joke, tongue-in-cheek, riddle, counter, and horror story. It has been established that the formation of linguistic and cultural competence based on the material of Ukrainian children's folklore is a difficult but necessary process, since with folklore heritage a foreign student not only learns the Ukrainian language, but also gets to know the culture, history and traditions of the Ukrainian people, which arouses even greater interest in further studies.*

Key words: *folklore, children's folklore, folklore for children, folklore genres, Ukrainian language as a foreign language, linguistic and cultural competence, lullaby, joke, tongue twister, riddle, counter, horror story.*

Стаття відправлена: 26.02.2023 р.
© Коломицева М.О., Марчун О.В